

El periodisme en temps de conflicte: una reflexió sobre les fonts policials a partir de la construcció periodística d'ETA

ANTONI BATISTA I VILADRICH

Periodista de *La Vanguardia*

87

1. INTRODUCCIÓ

Els mitjans de comunicació de masses tracten el complex tema d'ETA habitualment des de la posició de qui pren part en un conflicte, no de qui se'n distancia per intentar de fer-lo comprendre en general o en particular, que és la forma convencionalment acceptada de fer periodisme en altres àmbits. Aquest era el punt de partida hipotètic en el meu treball de recerca del doctorat, presentat el juny de 1997 a la Facultat de Ciències de la Comunicació de la Universitat Autònoma de Barcelona.¹

Una de les conclusions d'aquella investigació era, textualment, aquesta que segueix, que comença amb una cita de l'escola tomista, no per casualitat ni per ostentació erudita sinó perquè l'ètica és transversal a aquesta problemàtica:

In internis neque ecclesia —reconeixia la saviesa escolàstica: res no s'ha d'objectar a qui actua segons els dictats de la consciència, i és lògic que, davant d'un crim, prevalgui el dret a la vida sobre el dret a la informació. Però sí que ens podem preguntar en primera instància si informar correctament és incompatible amb estar en desacord amb allò sobre què s'està informant. I, en segona instància, plantejar-nos des de l'anàlisi com, després de quaranta anys de manipulació informativa —els anys que té ETA, fundada el 1959—, l'imaginari simbòlic s'ha fet una imatge errònia del problema basc, situant-lo en el terreny de la delinqüència comuna, desvinculant-lo de la política, i això ha contribuït a una espiral de feed-back governamental-comunicacional que considera que es pot resoldre policialment o, més enllà en la volta de cargol, que s'ha de resoldre policialment, i el que ha aconseguit aquest suport mediàtic no ha estat sinó contribuir a la dramàtica prolongació de la violència.

1. Feia deu anys d'un dels actes de terrorisme més químicament purs deguts a ETA. Aquest treball s'ha publicat com a llibre amb el títol *Terror i negligència. Hiperpor i la construcció mediàtica d'ETA* (Edicions de La Magrana).

Sobre un corpus significatiu en quantitat —nou-cents seixanta retalls de premsa— i en temps —1987-1997— vaig establir que el conflicte basc, tractat d'acord amb la inqüestionable ètica personal, contravenia en canvi a alguns dels apartats més significatius del codi deontològic dels periodistes catalans. La síntesi conclusiva era aquesta:

Com que estem contra ETA, podem permetre'ns no distingir entre fets i opinions o interpretacions (punt 1 del codi deontològic); difondre informacions no solament no fonamentades, sinó que el temps demostra evidentment falses (punt 2); no rectificar quan aquests errors es demostrin (punt 3); no observar, ni de broma, el principi de presumpció d'innocència (punt 10); no tractar amb cap mena de cura les informacions de menors si són de Jarrai, la branca juvenil del MLNV (punt 11). Afortunadament, el codi no diu res de contrastar informacions; si no, la qüestió seria definitivament escandalosa.

El treball de camp sobre l'esmentada unitat d'anàlisi (em vaig basar metodològicament en Krippendorff, 1990) em va donar els eixos següents sobre els quals es bastia la construcció periodística d'ETA:

— *La construcció de la realitat a partir de la conjuntura*

— *La dialèctica cert/incert*

L'objectivació de la conjuntura o, si es vol, en un altre pla, la relació veritat/mentida. D'aquí sorgia el rol polític de la intoxicació: 30 % de notícies incertes.

— *La selecció de fonts*

Bàsicament, fonts policiaques i del Ministeri de l'Interior (14 %). Curiosament, les fonts de contrast —de l'altre costat— són cinquanta dissidents del moviment *abertzale* de cinquanta-una notícies que han emprat aquestes fonts (19 %). És a dir, no existeix aquest contrast, ja que el dissident d'ETA i, per tant, convers als plantejaments oficials, més aviat fa la funció contrària: els corrobora.

— *El tractament fotogràfic com a forma de desvirtuar la realitat*

Estudi de la vinculació d'HB a ETA a través de la foto reiterada de Jon Idígoras com a il·lustració personal del conflicte.

En dades absolutes, vaig proposar també aquests punts, a partir de titulars que conformen una determinada imatge del conflicte:

— *ETA enquadrada en la delinqüència comuna.*

Ítem crueltat. 42 impactes.

— *Implicació de nens com a víctimes de les accions terroristes i majors desastres que s'haurien pogut esdevenir arran dels atemptats.*

Ítem suplement de crueltat. 20 impactes.

— *ETA com a organització mafiosa.*

Ítem suplement de delinqüència comuna. 14 impactes.

— *Èxits policials.*

Ítem derrota d'ETA. 34 impactes.

- Optimització del final de la violència.
Ítem suplement de derrota d'ETA. 34 impactes.
- Divisions internes ETA/HB.
Ítem suplement de l'optimització del final de la violència. 75 impactes.
- Divisions entre els presos d'ETA.
Ítem íbidem. 48 impactes.

A partir d'aquests talls estadístics, podríem definir el cas basc d'aquesta manera: el conflicte basc està propiciat per una banda de delinqüents comuns que, tot i que fa quaranta anys que actuen, estan sumits en unes divisions internes profundes que, afegides als grans èxits policials, hi posaran fi en un període de temps raonable. Desgraciadament, això és el que llegim en un diari de diaris. Això és bàsicament la construcció periodística d'ETA, llevat d'honrosíssimes excepcions entre les quals no em vull estar de citar les sempre acurades anàlisis d'Ernest Lluch i Miquel Sellarès, a les quals darrerament s'ha afegit d'una manera molt significativa Miguel Herrero de Miñón. És el que ara han catalogat negativament com a «equidistància».

En la línia òbvia de parlar —sense restar ni un bri de valor negatiu al crim— d'un conflicte de profundes arrels polítiques que, o se solucionarà políticament, o no se solucionarà de cap manera, quaranta anys de policia no l'han resolt. Calen més anys i més morts? Irlanda és aquí al costat de l'aldea global, i Sud-àfrica i Palestina són bons precedents amb terroristes que han passat de la politicomediatàtica delinqüència comuna —i de l'atemptat indiscriminat!— al Premi Nobel de la Pau. L'acord de Lizarra-Garazi de 12 de setembre de 1998 va corroborar la meua hipòtesi que el conflicte tindria una resolució política: ETA va depositar les armes a partir del diàleg que feia prop de nou anys mantenia HB amb el PNB i de l'explícit reconeixement que estem davant d'un conflicte polític i no pas de delinqüència comuna, que és el que diu el primer punt de l'esmentada declaració de Lizarra-Garazi. L'altre costat del plantejament, que té el centre neuràlgic al Ministeri de l'Interior (el que advocava pel binomi problema de delinqüència comuna/regeix solució policíaca), per fer-se seva la treva d'ETA, parla periodísticament, en conseqüència, de derrota d'ETA. Tant de bo no caiguin en la provocació de voler palesar que és impossible demostrar la derrota d'un moviment clandestí, la capacitat de fer mal del qual pot ser inversament proporcional al nombre dels seus efectius: un comando de cinc persones ben organitzades i movent-se ràpidament —ja hi ha el precedent del comando Itinerant o comando Argala— pot tenir una capacitat operativa que a la superfície sembli que no són cinc sinó cinquanta.

La relació morbosa entre terrorisme i mitjans de comunicació de masses pot donar molt més de si a partir de l'estudi del vídeo d'ETA que va portar a la presó la Mesa Nacional d'HB. És, evidentment, un cas d'arrel mediàtica en el qual la cultura de la imatge assoleix un pes jurídic de força tan enorme que fa arrencar vint-i-una condemnes a set anys de presó per un fet que, en suport paper, hauria motivat molt probablement una absolució general o parcial.

Quan el cas era encara en instrucció, vaig aventurar en l'esmentat treball de recerca una sèrie d'hipòtesis sobre la connexió jurídica comunicacional que em pro-

poso d'aprofundir, sobretot veient que el valor *tape* guanya enters en la dinàmica cada cop més coercitiva que estan assolint els mitjans de comunicació de masses.

No és gens fàcil tractar en profunditat el conflicte basc, si el que es vol és fer-lo entendre als lectors-oïdors-televidents, que és una fita intel·lectualment més alta que convocar-los a una manifestació. En la rutina periodística, topem sovint amb l'handicap que els processos complexos, per ser periodístics, s'han de convertir màgicament en simples. I quan ja han estat desnaturalitzats o banalitzats, els coronen amb uns titulars que acaben de destruir-los, perquè intervenen nous criteris en els quals es conjunten l'ajustament de comptes amb els criminals amb el màrqueting de crear la necessitat de fer llegir la peça o de sobrecarregar-li importància perquè altres col·legues la «repiquin». Suscitar aquesta necessitat vol dir molt sovint sensacionalisme. Un exemple. Un dels meus treballs d'anàlisi arran de la mort de Miguel Ángel Blanco Garrido i la consegüent mobilització social i política contra Herri Batasuna es titulava «HB en su peor momento». Era un titular dur, però informatiu i cert. Quan l'endemà el vaig llegir al diari s'havia convertit en subtítol i el títol era aquest altre, que ningú no em va consultar: «HB se quema en su hoguera». Fets posteriors han demostrat que les bruixes no es van carbonitzar a l'auto de fe i a les darreres eleccions autonòmiques van incrementar el seu *score* electoral en tres diputats més; va ser la força política que més va pujar.

A la meua reflexió acadèmica la succeeix, tanmateix, la inquietud persistent i constant cada cop que he d'escriure sobre una temàtica de la qual se'm suposa «expert». Em sento professionalment satisfet, amb un cert equilibri entre la ciència pura i la ciència aplicada. Dit planerament, el periodisme sobre el conflicte basc s'hauria de mirar de la mateixa manera que es miren informativament altres conflictes: no d'un costat o de l'altre, sinó des de la terra de ningú del mig. Escriure no a favor o en contra sinó sobre —l'esmentada equidistància, en una paraula. Saltar-se aquesta línia vol dir canviar el periodisme per la propaganda. Encara que d'una causa justa, la propaganda és una cosa i el periodisme, una altra.

Tal vegada, però, canviar el periodisme per la propaganda serà tristament el periodisme del futur. Als Estats Units ja fa temps que ho és; a les nostres televisions s'hi està implantant i els diaris comencen a ignorar que una cosa i l'altra volen tractaments diferents.

2. LES FONTS POLICIALS

En tot aquest plantejament, com s'ha vist, tenen un paper essencial les fonts d'informació i la relació que aquestes tenen amb els periodistes. En el cas concret del terrorisme, hem anotat que les fonts policials són primordials. Sobre aquest aspecte, sobre la sinèrgia o asinèrgia entre les fonts policials i els periodistes —i no només en el cas del terrorisme—, és que plantejo les reflexions següents.

Cal situar, en primer lloc, l'element clau de la professionalització de les fonts. Avui la font actua constituïda com a tal, a través de gabinets de comunicació, oficines de premsa o departaments de relacions públiques. Això succeeix per moltes raons, però una raó està en la línia del transvasament entre informació i publicitat:

la font es professionalitza també perquè necessita fer-se publicitat, per tant, aquesta font professional sempre és emissora de missatges positius.

En el cas de la policia, evidentment, la font professionalitzada ha de vendre èxits policials, que no són altres que les detencions i la consegüent posada a disposició judicial. Naturalment, la font policial professional ja no actua quan el jutge posa uns detinguts en llibertat per manca de proves, cosa que, com molt recentment ha donat a entendre el fiscal general de l'Estat, és en un nombre de casos més que preocupant. En la problemàtica d'ETA, la diferència entre persones detingudes i empresonades pel jutge —en presó preventiva, no parlem ja de condemnes— és espectacular, com veurem en el quadre següent:

Figura 1. Nombre de persones detingudes i alliberades pels diversos cossos policials

	1990		1991		1992		1993		1994		Total	
	Det.	All.	Det.	All.	Det.	All.	Det.	All.	Det.	All.	Detin.	Allib.
Cos Nacional de Policia	62	43	39	17	13	2	26	11	14	7	154	80
Guàrdia Civil	39	28	40	16	108	39	30	20	58	33	275	136
Ertzaintza	4	3	20	10	17	7	6	2	19	2	66	24
Total	105	74	99	43	138	48	62	33	91	42	545	240

Així, doncs, entre 1990 i 1995 hi va haver cinc-cents quaranta-cinc detinguts en relació amb casos de terrorisme, però d'aquests detinguts el jutge només va dictar presó per a dos-cents quaranta, és a dir, el 44 %. L'altre 56 % de detinguts no van ser empresonats ni tan sols en règim preventiu, però és molt fàcil que la premsa ja els hagués condemnat a partir de la nota policial de la seva detenció. Nota a la qual és comú afegir, a més del delictes motiu de la detenció, els delictes atribuïts en els historials o fitxes respectius.

En aquests casos, la font policial compta, a més, amb la col·laboració del periodista, que veu una exclusiva o un titular: com més crim atribuït, més gros el cos, més presència en pàgina i més probabilitat d'anar a portada. Al meu entendre, aquesta dinàmica endimoniada s'ha de frenar perquè lesiona massa vegades un dret fonamental, jurídicament reconegut, com és la presumpció d'innocència. Posaré tres exemples que il·lustren convenientment aquesta qüestió i, si més no, posen cara i ulls a les dades que he presentat.

Els primers tenen a veure amb el cas basc que estic analitzant. Quan es va trobar el cos del membre d'ETA José Luis Geresta, els diaris van donar amb categoria de titular que la pistola amb què s'havia suïcidat —posat cas que es confirmi el suïcidi, d'entrada— era la mateixa que havia assassinat Miguel Ángel Blanco Garrido (sense cap mena de dubte la víctima d'ETA amb més ressò mediàtic). Però després va resultar que ni la pistola teòricament agent del suïcidi ni una altra que

van trobar a Geresta no havien participat en aquell atemptat d'ETA ni en cap altre; com es diu en l'argot, «estaven netes», segons la fiable investigació de la Guàrdia Civil. Aquesta darrera notícia no va prendre un cos similar a l'anterior i, fins i tot, va ser silenciada per molts mitjans: José Luis Geresta, en la realitat virtual mediàtica, continua havent-se suïcidat amb la pistola que va matar Blanco Garrido, cosa que infereix, doncs, la possibilitat que va ser ell qui el va matar. Continuo anomenant demoníaca aquesta dinàmica en la qual l'incert esdevé cert per la intervenció poderosa dels mitjans de comunicació de masses.

Mecanismes similars actuen davant les detencions. El més normal, segons que documento en el meu estudi, és que quan una persona és detinguda els diaris reflecteixen el seu historial policíac, allò que la policia atribueix al detingut, però que no esdevindrà culpa real fins que un jutge ho corrobora. Hi ha, doncs, una condemna mediàtica prèvia a la condemna judicial, si és que finalment n'hi ha. Un exemple ben palès d'aquests casos és el de Josu Urrutikoetxea, Josu *Ternera*, diputat d'Euskal Herriarrok al Parlament de Vitoria-Gasteiz. És clar el moviment mediàtic de rebuig que va despertar el fet que fos proposat com a membre de la Comissió de Drets Humans de l'esmentada Cambra autonòmica, però, independentment de l'oportunitat política de la proposta, el cert és que Urrutikoetxea no va ser condemnat a França per delictes de sang i que, després de ser extradit, està en presó preventiva des de fa dos anys; és a dir, de moment és innocent i, a més a més, té el suport democràtic d'una part important de l'electorat de Biscaia. Els delictes encolomats a *Ternera* arrenquen, no gensmenys, de l'atemptat a l'almirall Carrero Blanco.

L'altre exemple de lesió de la presumpció d'innocència que proposo és el del cas Olot, en el qual van ser mediàticament condemnades dues persones —fins i tot acusades de l'assassinat de la farmacèutica!— que probablement s'exculparan. També van passar per la presó. Ningú no les rescabalarà de la pena que ja han complert per causa de la connivència entre els mitjans de comunicació i les fonts policials.

Aquesta dinàmica no hauria de perpetuar-se; evidentment, per evitar aquest fet cal una línia d'actuació doble: en les fonts professionalitzades i en els mitjans. Les fonts policials, institucionalitzades en els seus gabinets de premsa, haurien de ser molt curoses i resituar-se en el seu paper de tractar sempre amb persones a les quals han de garantir mediàticament la presumpció d'innocència, perquè per moltes proves que aportin investigacions i enquestes, els agafats no seran realment culpables fins que un jutge signi una sentència. En aquest sentit, potser cal recordar que, davant la pressió mediàtica que reclama informació, la policia també pot al·legar el secret professional que tant adduïm els periodistes.

Una altra forma de donar les notícies des dels gabinets de la policia seria la de presentar la seva versió contrastada per la versió de les persones acusades o incriminades. Al cap i a la fi, aquests gabinets són institucionals, és a dir, pagats amb diner públic, ciutadans, i per tant són no només del policia sinó també del lladre, per dir-ho com si fóssim en una novel·la de gènere. Avançaríem sens dubte en l'aprofundiment de la democràcia.

Però aquesta perspectiva ara com ara és utòpica, perquè tota policia necessita èxits ràpids davant el crim que inquieta sempre i que genera això que ara en

diuen alarma social. Davant un fet delictiu, calen detencions urgents, i aquesta urgència sol estar contraindicada a la presumpció d'innocència, ja que els primers candidats a ser detinguts i mediàticament condemnats són els de la llista habitual de sospitosos o els qui acumulen més proves circumstancials. Poques vegades, segons totes les estadístiques, són els detinguts per necessitats urgents d'imatge de l'eficàcia policial els veritables culpables del fet que se'ls imputa, si no és que els el fan «menjar». I encara més si ni tan sols els acusats practiquen aquesta *judicofagia*, si se'ns permet el neologisme: el cas recent de dos marroquins, Abderrazak Mounib i Ahmed Tommouch, que fa vuit anys que són a la presó complint condemna per violacions que sempre han negat, per als quals el fiscal en cap de Catalunya va demanar l'indult pels «raonables dubtes de consciència que té sobre la seva culpabilitat».

Per tant, si les fonts policials persisteixen en la funció propagandística per damunt de la funció ciutadana, caldria que fossin els periodistes els qui reparessin la malifeta que porta a la condemna mediàtica prèvia a la condemna judicial, establint una distància crítica amb les informacions que reben d'aquests gabinets oficials; que els periodistes fessin realment el seu paper, que hauria de ser actiu i no pas passiu. La policia només és una font d'un fet. Els acusats i els seus advocats en són necessàriament una altra. Si quan publiquem una notícia de caire delinqüencial estem fent *de facto* un judici mediàtic, cal que donem veu no només a l'acusació sinó també a la defensa.

3. CONCLUSIÓ

El periodisme actual —més de despatx que no de carrer, més receptor de notícies de viver que salvatges, en el qual he qualificat en llenguatge acadèmic el periodista no tant d'emissor com d'emissor-quasi-receptor—, transita com he apuntat cap a la propaganda d'una manera cada cop més rutinàriament acrítica. La normalitat periodística és a hores d'ara la recepció de les informacions a partir de les fonts constituïdes com a tals i professionalitzades, i les fonts que no gaudeixen d'aquest mecanisme estan relativament indefenses, tenen menys possibilitats de sortir als mitjans i encara menys de sortir amb el missatge que volen sortir; això explica el creixement en progressió geomètrica dels gabinets de comunicació en els últims deu anys, fins a arribar a esdevenir una de les sortides professionals més importants per als estudiants que conclouen la carrera de ciències de la comunicació. Quan parlem de persones —i de persones socialment dubtoses ja que han estat detingudes—, els dèficits informatius per manca de gabinet s'incrementen.

El perfeccionament de la democràcia, en el terreny dels mitjans de comunicació, no s'hauria de donar només en el camp *macro* de les propietats i els *holding*, sinó que hauria també de plantejar-se en l'àrea *micro* dels periodistes, tant dels que estan en un mitjà com dels que estan en un gabinet. El debat es podria obrir a partir d'aquests casos tan flagrants en els quals uns i altres contribuïm a violar un dret tan important com el de la presumpció d'innocència i l'honor.